

Jak na Horňácku zachraňují staré odrůdy

Nejeden pěstitel často zatouží mít na zahradě nějaký ovocný strom se starou či krajovou odrůdou, který by rodil úplně jiné ovoce, než je to z obchodů.

Miloš Kučera

Díky postupně vznikajícím genofondovým sadům, v nichž jsou schraňovány místní staré a vzácné krajové ovocné dřeviny, zní odpověď naštěstí kladně: ano, takové odrůdy tu ještě jsou. Mají to na svědomí nadšenci, kteří s velkým nasazením a obdivuhodným zápletem získávají rouby ze starých stromů ve všech koutech Čech a Moravy.

Do jednoho takového sadu jsme se vypravili. Ve Velké nad Veličkou, obce uprostřed Horňácka na Moravském Slovácku na úbočí Bílých Karpat, tu byl v kouzelných kopcích obklopujících dědinu vysazen vůbec první genofondový sad v rámci Českého svazu ochránců přírody (ČSOP).

„V roce 1991 jsme na jeho zřízení získali jako nevládní organizace finance z MŽP ČR,“ vzpomíná iniciátorka této záchranné akce, předsedkyně základní

organizace ČSOP Bílé Karpaty RNDr. Ivana Jongepierová. Než nastoupila jako botanik na Správu CHKO Bílé Karpaty, pracovala krátce v olomouckém Vlastivědném muzeu. „Snad mě k tomu nápadu inspirovala právě předchozí muzejní činnost – totiž potřeba schraňovat a uchovávat věci.“

Pro praktické uskutečnění svého nápadu se jí podařilo získat dva zkušené místní ovocnáře, Ladislava Jagoše z Lipova a Ladislava Tomčalu z Velké nad Veličkou. A druhý jmenovaný se stal hlavním tvůrcem sadu. „Úplně náhodou jsem potkala pana Tomčalu na ulici ve Velké. Věděl, že zkusím zachraňovat místní staré odrůdy ovocných stromů, a sám mi nabídl pomoc.“

Od té doby je Ladislav Tomčala duší sadu, pro který byla v Národní přírodní rezervaci Zahrady pod Hájem u Velké nad Veličkou vymezena tříhektarová louka původně zarostlá hlozím. Po jejich odstranění ještě v témže roce zde vysadil podnože, vysokokmeny, které se v té době sháněly velmi obtížně. „Nakonec jsem je horko těžko sehnal ve slovenském Klčově. Postupně, v průběhu dalších let jsem na ně pak rouboval jednotlivé odrůdy – modré ovoce na myrobalán, hrušky přišly na na plané hrušně a jabloně na podnože A2 a 106. Nebylo to sice ideální, ale co se dalo dělat, jiné podnože k máni nebyly.“

Mapování

Aby však měl co roubovat, musel Ladislav Tomčala nejprve „zmapovat kraj“ – to znamenalo vyhledávat mezi ovocnými starými stromy původní místní odrůdy, jimž hrozí vymizení. Procházel nejdříve jižní část Bílých Karpat, hlavně Horňácko, pak obešel střední část v okolí Moravských Kopic a nakonec prozkoumal Valašskokloboucko na severu Karpat, později se do mapování zapojilo i několik dalších pomologů. Zvědavě nahlížel lidem do zahrad a zahrádek, prozkoumával sady i meze a hledal staré stromy, u nichž byl předpoklad, že jsou možná poslední jedinci svého druhu, vyptával se pamětníků. „Byly s tím kolikrát spojeny

Jak správně řezat stromy předvádí zájemcům pan Tomčala každý rok

KDE JE KOUPIŤ?

Dostali jste chuť vysadit si nějakou takovou zajímavou starou odrůdu na svou zahradu? Dobrá zpráva je, že alespoň některé z nich si můžete koupit například v ovocné školce v Bojkovicích (www.stareodrudy.org).

zajímavé i humorné příběhy. Ženská byla třeba doma sama a když jsem zabouchal na dveře, ona pootevřela a bylo jí divné, že chci roub ze starého stromu na zahradě. Asi to vypadalo jako divná záminka. Ale když jsem přišel podruhé potřetí, už mě zvala dál,“ vypráví s úsměvem dnes čtyřiasedmdesátiletý ovocnář. „Vůbec jsem nejraději zpovídal starší paní, ty věděly nejvíc. Jedna taková tetina upovídaná si pamatovala opravdu všechno – naváděla mě, kde je jaký strom, které ovoce bylo nejlepší na sušení, z kterého stromu byla nejlepší kořalička... Chlapi si nepamatovali nic.“

Duhová Oharkula

Mezi nejzajímavější nalezené odrůdy patří hruška Oharkula. „Sjezdil jsem za ta léta ovocnářské výstavy po celé republice, ale nikde jsem podobnou hrušku neviděl. Snad je jí zabarvením trochu podobná jedna švýcarská odrůda. K jídlu je tato hruška sice moc měkká, ale dá se kompotovat, sušit →

FOTO:

Ivana Jongepierová
a Ladislav Tomčala
ve „svém“ sadu

Originální ochutnávka ovocných odrůd a pálenek z nich vyrobených. Degustátoři tak mohou posoudit jejich vlastnosti v každém směru.

i vypálit. Její originální pruhy z ní však dělají naprostou raritu.“

Některé stromy, které pan Tomčala při mapování našel a narouboval do „svého“ sadu, jsou známé staré, leckdy mizějící klasické odrůdy. „Nejprve jsem název odrůdy určil já a pro ověření jsme plody poslali známému pomologovi Ing. Václavu Teterovi CSc. do Pravčic u Kroměříže, který to vědecky ověřil, někdy ve spolupráci s dalším velkým odborníkem profesorem Vojtěchem Řezníčkem. Spousty odrůd pomologický název neměly, jen lidová pojmenování.“

Právě bohatost lidové slovesnosti etnografického regionu Moravského Slovácka se odráží i v názvech odrůd. Rostou tu tak slivoně s žertovně znějícími jmény Malé sračky (dokonce i nelibě znějící Sračky), Kulovačky, Švestičky, Zelená či Bílá slíva.

Většina z nich se vyznačuje vysokou

odolností vůči šarce – tyto odrůdy by se tak mohly stát genetickými zdroji pro další šlechtitelskou praxi.

Mnohé odrůdy však ani to lidové jméno nemají; byly proto opatřeny odbornými popisy a bylo jim přiděleno evidenční číslo.

Durancie, ne Oskeruše

Pokud vám ve výčtu zdejších ovocných stromů chybí známá oskeruše, pak vězte, že tento jinak zajímavý druh jeřábu nejnepřítelstějším stromem Slovácka určitě není, jak se leckdy mylně tvrdí. Je jím naopak slivoň Durancie (*Prunus domestica* ‚Durancie‘). Její původ není zcela objasněn, pouze se předpokládá, že se k nám dostala někdy v 15. století nejspíš z Balkánu.

Kvalitou plodů se na Slovácku Durancie blíží odrůdě Domácí švestka, na rozdíl od ní však tolik netrpí šarkou a méně

červiví. I proto tato zajímavá slivoň v současnosti zažívá ve zdejší kraji renesanci a začíná se pěstovat ve velkém. Z jejich větších, temně modrých plodů se totiž dělají výborná povidla i knedlíky, dobře se suší a díky vysokému obsahu cukru je z ní znamenitá slivovice. Roste tu však i Žlutá durancie, Malá durancie a další druhy.

Každá odrůda má svou historii. Třeba slivoň Sklepula se jmenuje podle toho, že rostla u vinného sklepa, semenáč slivoně Farská byl zase nalezen u zdi farské zahrady ve Velké nad Veličkou. Mezi jabloněmi v sadu vyniká Barynáč, zimní odrůda sice jen průměrné chuti s tuhou dužinou, která se však výborně suší na křížaly. Jinou odrůdou hojně rozšířenou v okolí Velké nad Veličkou je jabloň zvaná Kočičí hlavy, která má hořce chutnající plody dozrávající až v listopadu, jež vydrží až do jara.

Při prohlídce sadu můžete z jednotlivých stromů i ochutnat.

K výrobě moštu se používají jablka z odrůdy Vináre, rozšířená je rovněž Jadernička moravská, která je oblíbenou kmenotvornou odrůdou používanou pro roubování jiných vysokokmenů.

Na hruškovici je Ovesňačka

Mezi hruškami je kromě zmíněné Oharkuly oblíbená Jačménka (nebo též Ovesňačka), z níž je prý podle pana Tomčaly nejlepší hruškovice. Na tu je vhodná i Medule, jejíž plody „hniličí“ již na stromě a hodí se i na sušení celých plodů. Hrušky Cibulky se zase hodí k moštování a vydrží až do jara.

Ve výčtu odrůd a jejich vlastností bychom mohli pokračovat ještě dlouho – zájemcům lze doporučit výpravnou knihu Ovoce Bílých Karpat, kterou vydala v roce 2006 ZO ČSOP Bílé Karpaty a je stále k máni na jejím e-shopu (www.eshoprychle.cz/bilekarpaty).

V sadu je v současné době kolem pěti set stromů dnes už téměř třicetiletých, každý z nich má vlastní jmenovku. Vedle slivoní, jabloní a hrušek je tu pro ozvláštění pár oskeruší, mišpulí, dřínů či jedlých kaštanů.

Sad samozřejmě vyžaduje spoustu pravidelné péče – stříhání stromků, pravidelnou kontrolu zdravotního stavu, přivazování i sečení trávy. Péče o stromy tak zabírá panu Tomčalovi prakticky všechn čas: „Ale dělám to moc rád. O sad jsem se začal starat, když mi bylo pětáctýřicet, teď mi je přes sedmdesát a musím říct, že tahle práce se stala v tomto období mým koníčkem a do jisté míry i smyslem života, jakkoli to zní nadneseně.“

Spolu s Ivanou Jongepierovou myslí Ladislav Tomčala i na praktickou stránku věci. „Myslím, že vznik sadu ukázal i místním lidem, že zarostlé

sady a louky lze úspěšně oživit. Vysokokmenné stromy mají navíc i značnou krajínovornou funkci. Když se dnes totiž rozhlédnete po Horňácku, a nejen tam, tak si jistě všimnete, kolik ovocných stromořadí a sadů tu bylo v posledních letech vysazeno.

Každoročně také pořádáme ukázky řezu ovocných stromů, vždy se na ně přijde podívat několik desítek pěstitelů. A jako součást každoročních výstav ovoce, které pořádají snad všechny zdejší obce, dodáváme i vzorky „našeho“ ovoce. Letní řez dřevin bývá někdy doplněn i ochutnávkou pálenek z jednotlivých odrůd. Účastníci tak mohou ochutnat ovoce příslušné odrůdy a hned kořalíčku z něho vyrobenou. Tato svérázná degustace mívá veliký úspěch.“ ■

Ukázky dalších odrůd slivoní, jablek a hrušek najdete v říjnovém

FOTO: autor a archiv I. Jongepierové a V. Tetery

Žlutá durancie

Ovesňačka

Oharkula

Receptáři.